

Дмитро ЧИСТЯК, д-р філол. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0003-0081-7806
e-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НАУКОВА І ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М. Т. РИЛЬСЬКОГО У ФРАНКОМОВНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ: ПРОБЛЕМАТИКА Й ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. *Творча та науково-організаційна діяльність М. Т. Рильського у франкомовному соціокультурному контексті вимагає комплексного розгляду й формулювання перспективних напрямків досліджень з огляду на потребу ширшої інтеграції доробку поета-академіка у соціокультурний простір франкофонії.*

Методи. *У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також специфічно філологічні методи, зокрема лінгвосеміотичного, лінгвокогнітивного та лінгвокультурного аналізу.*

Результати. *У статті розглянуто не лише перекладацький доробок М. Т. Рильського із франкомовних літератур, але і його внесок у поширення шевченкіани у франкомовному соціокультурному просторі, а також рецепцію його творчого доробку у франкомовних наукових і перекладацьких інтерпретаціях. Зокрема встановлено особливості важливого науково-організаційного проекту для франкомовного соціокультурного ареалу, підготовки французького видання творів Тараса Шевченка: "Вибрані твори", проаналізовано лінгвокультурні особливості літературознавчої рецепції доробку Кобзаря у тогочасних українських та зарубіжних виданнях, ініційованих поетом-академіком, з подальшою рецепцією в новітніх літературних проектах XXI століття. Виявлено проблеми рецепції доробку М. Рильського у франкомовному антологічному виданні "Нова літературна хвиля в Україні". Виділено проблемні та перспективні аспекти подальшого аналізу, можливих публікаційних проектів.*

Висновки. *Аналіз багатогранної діяльності М. Т. Рильського у франкомовному соціокультурному просторі розкриває певні перспективи. На подальшу аналітику заслуговують як комплексний аналіз його мистецького, зокрема й перекладацького доробку (з коментованою публікацією давно не передрукованих його перекладів) у контексті*

франкомовних лінгвокультур, так і його науково-організаційної діяльності в цій царині. Поряд із тим, після проведення відповідного критичного аналізу наявних перекладів видається перспективним розпочати підготовку комплексного видання творів М. Т. Рильського французькою мовою.

Ключові слова: *перекладознавство, історія перекладу, франко-українські літературні взаємини, семіотика, художній переклад.*

Вступ

Ювілейний рік Максима Рильського спонукає дослідників глибше розглянути його доробок, зокрема у сфері художнього перекладу, адже він став знаковим явищем для розвитку українського перекладацтва ХХ століття, зокрема ж у сфері розвитку українсько-французьких культурних взаємин. Системний розгляд саме цієї сфери діяльності перекладача-академіка дозволить виділити проблемні, дискусійні та перспективні аспекти для аналітики та подальшого наукового поступу.

Мета статті – розглянути не лише перекладацький доробок М. Т. Рильського із франкомовних літератур, але і його внесок у поширення шевченкіани у франкомовному соціокультурному просторі, а також рецепцію його творчого доробку у франкомовних наукових і перекладацьких інтерпретаціях.

Огляд літератури. Культура франкомовних країн посідала у науково-організаційній і творчій діяльності видатного українського вченого, письменника та культурного діяча М. Т. Рильського особливе місце, і це привертало увагу низки дослідників, зокрема В. Агеєвої, Л. Коломієць, Т. Рудої, М. Стріхи, та І. Дмитришин (Агеєва, 2012; Коломієць, 2013; Руда, 2017; Стріха, 2020; Dmytrychyn, 2013), а також висвітлено в низці моїх праць (Чистяк, 2024, 2025; Chystiak, & Soboleva, 2023), але системний розгляд цього комплексного питання видається нам *актуальним* і перспективним з огляду на потребу ширшої інтеграції доробку поета-академіка у соціокультурний простір франкофонії.

Методи

Основними методами дослідження стали загальнонаукові та власне філологічні, зокрема лінгвосеміотичного, лінгвокогнітивного та лінгвокультурного аналізу.

Результати

Перекладацький доробок М. Т. Рильського із франкомовних літератур – багатоплановий. Передусім слід відзначити надзвичайно високий рівень відтворення класичних творів французької драматургії – завдяки Максиму Тадейовичу українською заговорили "Сід" П'єра Корнеля, "Мізантроп" Мольєра, "Федра" Жана Расіна, "Орлеанська діва" Вольтера, "Ернані" та "Король бавиться" Віктора Гюго, "Сірано де Бержерак" Едмона Ростана. Відомо також про адаптований переклад "Синього птаха" Моріса Метерлінка для Київського театру юного глядача у 1938 році (про його прем'єру цікаві спогади залишила професор КНУ імені Тараса Шевченка К. О. Шахова), однак його досі розшукати не вдалося (принаймні, за свідченням Максима Георгійовича Рильського, в архівах Київського академічного театру юного глядача на Липках такий переклад відсутній).

Вражає творчий діапазон цих перекладів – від класицизму до модернізму, їхнє жанрове і стилістичне розмаїття. Серед перекладених М. Т. Рильським французьких поетів – класицисти, "Мистецтво поетичне" Ніколя Буало, низка поетичних творів П'єра-Жана Беранже, Віктора Гюго, Альфреда де Мюссе, Теофіля Готье, Поля Верлена, Стефана Малларме, Жозе-Марія де Ередіа, Жана Рішпена, Альбера Самена, Фернана Мазата, Анрі де Реньє, Франсіса Жамма, а також кілька творів бельгійських франкомовних символістів Моріса Метерлінка та Шарля Ван Лерберга. Якщо більшість цих перекладів увійшли до "Зібрання творів" М. Т. Рильського у 20-ти томах, і згодом неодноразово перевидавалися (див. приміром: Рильський, 2006, 2016), то маємо відзначити й поодинокі факти не передрукованих перекладів.

Приміром, спільно з Михайлом Мухиним Максим Тадейович виконав переклад сатиричної комедії "Пан" Ш. Ван Лерберга (Ван Лерберг, 2013), друкувалася вона окремим виданням у видавництві "Шлях" у 1918 р. Слід зауважити, що цей переклад, вочевидь зберігаючи цінність бодай для студіювання творчого методу перекладачів початку ХХ ст., доречно було би перевидати, на чому ми наголошували у виданні "Вибраних творів" Ш. Ван Лерберга (Ван Лерберг, 1918), ще у 2014-му році. Сподіваємося, що нещодавня публікація матеріалів архіву

М. Мухина, здійснена Р. П. Радишевським, посприяє такому перевиданню і воно стане приступним для майбутніх дослідників.

Важливим науково-організаційним проектом для франкомовного соціокультурного ареалу стала підготовка французького видання творів Тараса Шевченка: "Вибрані твори" в авторитетній серії "Поети нашого часу" (Випуск 110) паризького видавництва П'єра Сегерса 1964 р. під егідою Національної комісії УРСР при ЮНЕСКО вийшли у світ із 45-сторінковим переднім словом М. Т. Рильського і О. Й. Дейча в перекладах знаного французького поета Ежена Гійвіка. Після виходу у світ цього видання знаний перекладознавець Г. П. Кочур (див. приміром: Чистяк, 2024, с. 212) відзначав лексичну надлишковість, порушення принципу еквілінеарності, деконцентрацію поетичного змісту, а також відмову від збереження основних ритмічно-мелодичних особливостей шевченкової мови, однак талант Е. Гійвіка зумів передати дискурсивний зміст поетового мовлення на високому естетичному рівні.

Поряд із тим, компаративний аналіз українського тексту біографічного нарису про Тараса Шевченка з-під пера М. Рильського й О. Дейча (1964) та його скороченої французької версії свідчить про істотну адаптацію тексту для франкомовного читача, що позитивно відбилося на ньому: приміром, було прибрано драгливий пасаж щодо порівняння творчості Кобзаря з доробком Ф. Містралья у виконанні А. В. Луначарського ("яким би великим не був Містраль, як не солодко згадати про звуки й образи його ніжної «Мірейї», не зрівнятих йому з поетом-мучеником, що відобразив душу народу не тільки в її спокої та самозамилуванні, але і в її гнівному і скорботному пориві, в її колективному риданні над своєю історичною долею" (Рильський, & Дейч, 1964, с. 79)). Натомість неодноразово у передмові зазначається про оригінальну рецепцію Т. Шевченком франкомовної культури: вивчення ним французької мови, його захоплення літературою доби Просвітництва та творчістю В. Гюго, О. Барб'є та П'єра-Жана Беранже, спорідненість творів із поезією А. де Він'ї тощо. Звичайно, і наголос на революційній боротьбі, і тенденційна інтерпретація твору "Заповіт" (як провісний "гарячий заклик до єднання і дружби всіх народів" (Рильський, & Дейч, 1964, с. 6)) – данина часу й

ідеологічній пропаганді, що актуалізувала зв'язки між радянськими та французькими комуністичними колами, проте тональність переднього слова М. Рильського й О. Дейча загалом адекватно передає для франкомовного читача основні етапи життєвого шляху Кобзаря, а також еволюцію його творчого становлення, принаймні значно адекватніше від коментатора його видання 2022 року.

Атож, промовистий факт – уже після початку повномасштабної російської агресії навесні 2022 року видавництво П'єра Сегерса передрукувало саме видання 1964 року під назвою "Не вмирає душа наша..." з передмовою Андре Марковіча. Цей перекладач російських авторів у передньому слові зауважив, що "не буде говорити про життя Тараса Шевченка", зате згадує і що він народився в один рік із Лермонтовим, і що його "викупили з кріпацтва два найбільших російських митці тієї пори" (Рильський, & Дейч, 1964, с. 212), розвиваючи цей русофільський дискурс до ідеї, що Кобзар "закликав створити нову Україну, проте не на противагу Росії як такої, а на противагу Росії імперській", він дає своєрідну інтерпретацію розвитку української мови, біля витоків правопису якої стояв саме Шевченко, натомість відзначає високий рівень Е. Гійвіка попри незнання тим української (та й російської) мов. Під час нашого спільного виступу на Радіо "Франс Кюльтюр" у квітні 2022 року я наголошував на неприпустимості таких химерних інтерпретацій шевченкової поетики, на що А. Марковіч відказав, що української він не знає, а тому скористався послугами знайомих українців для написання переднього слова.

Дискусія і висновки

Як наслідок зазначеного вище слід зауважити, що на адекватну рецепцію у франкомовному літературознавстві заслуговує і науково-організаційна, і творча діяльність М. Т. Рильського, адже існують випадки тенденційної інтерпретації його доробку. Приміром, у передмові до антології "Нова літературна хвиля в Україні" (1967) французький славіст Емманюель Райс, відзначаючи вагомий літературознавчий внесок Максима Тадейовича (поряд із Олександром Білецьким і Іваном Дзюбою), зауважує, що його поезія "уникає всього провокативного, на відміну від творчих пошуків його сучасників <...> це чиста

краса, передусім щодо найпростіших і найбуденніших речей <...> майже ідилічна оповідь із висоти аристократичної зверхності сучасного Вергілія" (Maslow (Comp.), 1967, с. 30). Такі твердження викликають природний спротив у кожного українського літературознавця й заохочують до глибшого проникнення у рецепцію творчості М. Т. Рильського за кордоном, зокрема у франкомовному контексті.

На окрему увагу заслуговує і перекладацька рецепція творчості М. Т. Рильського у франкомовному культурному ареалі. У наших "Нарисах з історії українського художнього перекладу французькою мовою" (Чистяк, 2025) наведено низку вдалих відтворень його поезії з-під пера Фернана Мазادا й Анрі Абріля. На окреме дослідження заслуговує збірка вибраних поезій М. Рильського у французькому перекладі Анрі Абріля (Рильський, 1980), що вийшла у світ у видавництві "Дніпро". Поряд із тим, оскільки ця збірка не надійшла у систему французького книгорозповсюдження, то єдиним на сьогодні французьким виданням із перекладами поезій М. Рильського є укладена нами антологія української поезії від Т. Шевченка до наших днів "Сонячні кларнети" (Chystiak (Comp.), 2022), четверте видання якої вийшло друком у видавництві Крістофа Шомана (2022). До неї увійшли переклади двох творів автора – "Яблука доспіли, яблука червоні...", а також "Поете, будь собі суддею...", які також представлено у виданнях антології італійською мовою в перекладах Аннаріти Тавані й Лаури Гаравальї (Chystiak (Comp.), 2023a), албанською мовою в перекладі Єтона Келменді (Chystiak (Comp.), 2023b) та румунською мовою в перекладі Ірини Лупу за редакцією Йона Дяконеску (Tchystiak, 2024).

Таким чином, аналіз багатогранної діяльності М. Т. Рильського у франкомовному соціокультурному просторі розкриває певні перспективи. На подальшу аналітику заслуговують як комплексний аналіз його мистецького, зокрема й перекладацького доробку (з коментованою публікацією давно не передрукованих його перекладів) у контексті франкомовних лінгвокультур, так і його науково-організаційної діяльності в цій царині. Поряд із тим, після проведення відповідного критичного аналізу наявних перекладів видається перспективним розпочати підготовку комплексного видання творів М. Т. Рильського французькою мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Агеева, В. (2012). *Мистецтво рівноваги. Максим Рильський на тлі епохи*. Книга. Ван Лерберг, Ш. (2013). *Вибрані твори* (пер. з фр., передм., післям. та комент. Д. О. Чистяка та І. С. Рябчія). Радуга.
- Ван Лерберг, Ш. (1918). *Пан*: комедія в 3-х діях. (пер. М. Рильського і М. Мухіна). Шлях.
- Коломієць, Л. В. (2013). *Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років* (с. 217–237). ВПЦ "Київський університет".
- Рильський, М. Т. (1980). *Вибрані твори* (укр. та франц. мовами) (пер. з укр. А. Абрія). Дніпро.
- Рильський, М. Т. (2006). *Вибрані твори у двох томах. Т. 2: Переклади* (В. Л. Колесник, В. Є. Панченко, А. Я. Слободяник., Упоряд.). Всеукр. спец. вид. "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана.
- Рильський, М. (2016). *Переклади* (Упор. І. В. Скакун; передм. К. В. Москальця). Українські пропілеї.
- Рильський, М., & Дейч, О. (1964). *Тарас Шевченко: біографічний нарис*. ДВХЛ.
- Руда, Т. (2017). *Грані великого таланту: Максим Рильський – поет, перекладач, учений*. ІМФЕ ім. М.Т. Рильського.
- Стріха, М. (2020). *Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням*. Дух і літера.
- Чистяк, Д. (2024). Франкомовні переклади поезії Тараса Шевченка: проблеми та перспективи. *Шевченковознавчі студії*, 1(27), Ч. 2, 209–220.
- Чистяк, Д. (2025). *Нариси з історії українського художнього перекладу французькою мовою*. ФОП Халіков.
- Chevtchenko, T. (1964). *Choix de textes; préface par Maxime Rilsky et Alexandre Deitch; préface, traduction et choix par Eugène Guillevic*. Seghers.
- Chevtchenko, T. (2022). *Notre âme ne peut pas mourir*. Seghers.
- Chystiak, D. (Comp.). (2022). *Clarinettes solaires: anthologie de la poésie ukrainienne*. 4e éd. (Traduit en français par Dmytro Tchystiak). Christophe Chomant éditeur.
- Chystiak, D. (Comp.). (2023a). *Clarinetti solari: antologia della poesia ucraina*. (Testi scelti e tradotti in francese a cura di Dmytro Tchystiak. Traduzione in italiano a cura di Laura Garavaglia e Annarita Tavani). I quaderni del Bardo edizioni.
- Chystiak, D. (Comp.). (2023b). *Klarinetë Diellore: antologjia e poezisë ukrainase*. (Tekstet e zgjedhura, prezantuar dhe përkthyer në frëngjisht nga Prof. Dmytro Tchystiak, përkthyer nga frëngjishtja: Jeton Kelmendi). Bogdani.
- Chystiak, D., & Soboleva, O. (2023). La traduction littéraire du français et vers le français en Ukraine: héritage et perspectives. *Synergies Europe*, (18), 181–193.
- Dmytrychyn, I. (2013). La "bataille pour Chevtchenko" ou Taras Chevtchenko version soviétique. *Slovo*, (41–42), 203–245.
- Maslow, M. (Comp.). (1967). *La nouvelle vague littéraire en Ukraine*. (Textes recueillis et présentés par Myroslawa Maslow). Editions P.I.U.F.
- Tchystiak, D. (2024). *Caligrafia ecoului: antologia poeziei ucrainene*. Prefața Ion Deaconescu. În românește: Irina Lupu. Grinta.

REFERENCES

- Aheyeva, V. (2012). *The art of balancing: Maksym Rylskyy and his epoch* [in Ukrainian].
- Chevtchenko, T. (1964). *Choix de textes; préface par Maxime Rilsky et Alexandre Deitch; préface, traduction et choix par Eugene Guillevic*. Seghers.

- Chevtchenko, T. (2022). *Notre âme ne peut pas mourir*. Seghers.
- Chystiak, D. (Comp.). (2022). *Clarinettes solaires: anthologie de la poesie ukrainienne*. 4e ed. (Traduit en français par Dmytro Tchystiak). Christophe Chomant editeur.
- Chystiak, D. (Comp.). (2023a). *Clarinetti solari: antologia della poesie ucraina*. (Testi scelti e tradotti in francese a cura di Dmytro Tchystiak. Traduzione in italiano a cura di Laura Garavaglia e Annarita Tavani). I quaderni del Bardo edizioni.
- Chystiak, D. (Comp.). (2023b). *Klarinete Diellore: antologija e poezise ukrainase*. (Tekstet e zgjedhura, prezantuar dhe perkthyer ne frengjisht nga Prof. Dmytro Tchystiak, perkthyer nga frengjishtja: Jeton Kelmendi). Bogdani.
- Chystiak, D. (2024). French-Speaking translations of the poetry of Taras Shevchenko. *Shevchenkoznavchi studiyi*, 1 (27), Ch. 2, 209–220 [in Ukrainian].
- Chystiak, D. (2025). *Essays on the history of Ukrainian literary translation in French*. FOP Halikov [in Ukrainian].
- Chystiak, D., & Soboleva, O. (2023). La traduction littéraire du français et vers le français en Ukraine: heritage et perspectives. *Synergies Europe*, (18), 181–193.
- Dmytrychyn, I. (2013). La "bataille pour Chevtchenko" ou Taras Chevtchenko version sovietique. *Slovo*, (41–42), 203–245.
- Kolomiets, L. V. (2013). *Ukrainian literary translation and translators in 1920-s and 1930-s*. Kyiv University, 217–237 [in Ukrainian].
- Maslow, M. (Comp.). (1967). *La nouvelle vague litteraire en Ukraine*. (Textes recueillis et presentes par Myroslawa Maslow). Editions P.I.U.F.
- Ruda, T. (2017). *Aspects of the great talent: Maksym Rylskyi, a poet, a translator and a scholar*. M. T. Rylskyi Institute [in Ukrainian].
- Rylskyi, M. T. (1980). *Selected works*. (In Ukrainian and French). (French Translations by H. Abril). Dnipro [in Ukrainian].
- Rylskyi, M. T. (2006). *Selected works in 2 volumes*. Vol. 2. Translations. Edited by: V. L. Kolesnyk, V. E. Panchenko, A. Y. Slobodianyuk. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia M. P. Bajana [in Ukrainian].
- Rylskyi, M. (2016). *Translations*. Ed. by I. V. Skakun; foreword by K. V. Moskalets. Ukrayynski propilei [in Ukrainian].
- Rylskyi, M., & Deich, O. (1964). *Taras Shevchenko: biography*. DVHL [in Ukrainian].
- Striha, M. (2020). *Ukrainian translation and translators: between literature and the formation of nation*. Duh i Litera [in Ukrainian].
- Tchystiak, D. (2024). *Caligrafia ecoului: antologia poeziei ucrainene*. Prefata Ion Deaconescu; In romaneste: Irina Lupu. Grinta.
- Van Lerberghe, Ch. (2013). *Selected Works* (Translated from French, foreword and comments by Dmytro Chystiak and Ivan Riabchyi). Raduga [in Ukrainian].
- Van Lerberghe, Ch. (1918). *Pan*: comedy in 3 acts (translated by M.Rylskyi and M.Muhyn) Shliakh [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 05.06.25

Прорецензовано / Revised: 01.07.25

Схвалено до друку / Accepted: 02.09.25

Dmytro CHYSTIAK, DSc. (Philol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-0081-7806
e-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com
Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine

LITERARY AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF MAKSYM RYLSKYI IN FRENCH-SPEAKING CULTURAL CONTEXT: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Background. *The creative, scientific and organizational activities of Maxym Rylskyi in the French-speaking sociocultural context require a complex consideration and formulation of promising areas of research, considering the necessity for broader integration of the poet-academician's work into the sociocultural space of French-speaking world.*

Methods. *The work employs general scientific methods of analysis and synthesis, as well as specific philological methods, in particular, semiotic, cognitive, and linguo-cultural analysis.*

Results. *The article examines not only M. T. Rylskyi's translations from French-language literatures, but also his contribution to the diffusion of Shevchenko's works in the French-speaking sociocultural space, as well as the reception of his literary heritage in French-language academic and translation interpretations. In particular, the article identifies the features of an important scientific and organizational project for the French-speaking sociocultural area, the preparation of the French edition of Taras Shevchenko's "Selected Works". We have analyzed the linguistic and cultural features of the literary reception of the Kobzar's work in contemporary Ukrainian and foreign editions initiated by the poet-academician, with further reception in the most recent literary projects of the 21st century. Problems of the reception of M. Rylskyi's works in the French anthology "New Literary Wave in Ukraine" have been identified. Problematic and promising aspects of further analysis and possible publication projects have been highlighted.*

Conclusions. *An analysis of M. T. Rylskyi's multiple activities in the French-speaking sociocultural space reveals certain perspectives. Further analysis is needed, both of his artistic work, including his translations (with an annotated publication of his long-unpublished translations) in the context of French-speaking cultures, and of his scientific and organizational activities in this field. At the same time, after conducting a critical analysis of the existing translations, it seems promising to begin preparing a comprehensive edition of M. T. Rylskyi's works in French.*

Keywords: *translation studies, history of translation, French-Ukrainian literary relations, semiotics, literary translation.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.